Epigrafija

Što je epigrafija?

- Latinska epigrafija
  - Pomoćna povijesna znanost
  - Izučava natpise urezane latinskim pismom
  - Na tzv. tvrdim materijalima (kamen, keramika)

- Povijesno-arheološka znanstvena disciplina

- Izučava jednu vrstu povijesnih izvora: natpisa koji su uklesani, urezani ili drugačije (bojom) ispisani na tvrdom i trajnom materijalu:
  - kamenu,
  - keramici, tj. pečenoj glini,
  - staklu,
  - drvu,
  - kosti

Epigrafička građa

- Natpisi u kamenu

- Često ***in situ***

  - Na mjestu gdje su izvorno postavljeni nalaze se i danas

Crkvena epigrafija

- Najvažniji izvori za hrvatski rani srednji vijek
- Epigrafička građa je, prema riječima R. Katičića sačuvana "na krhotinama kamenog crkvenog namještaja"
- Natpisi naručeni od strane crkvenih osoba ili visokih svjetovnih dužnosnika

Sadržaj

- Posvetni natpisi
- Nadgrobni natpisi
- Pozivi na molitvu
- *Memoriae* na osnutak crkava i samostana

Karakteristike

- Zbijen i sažet izričaj
- Greške u latinskom jeziku
- Česte pokrate
  - Ligature

Inverzija

Aliteracija

Asonanca

Lažna skromnost

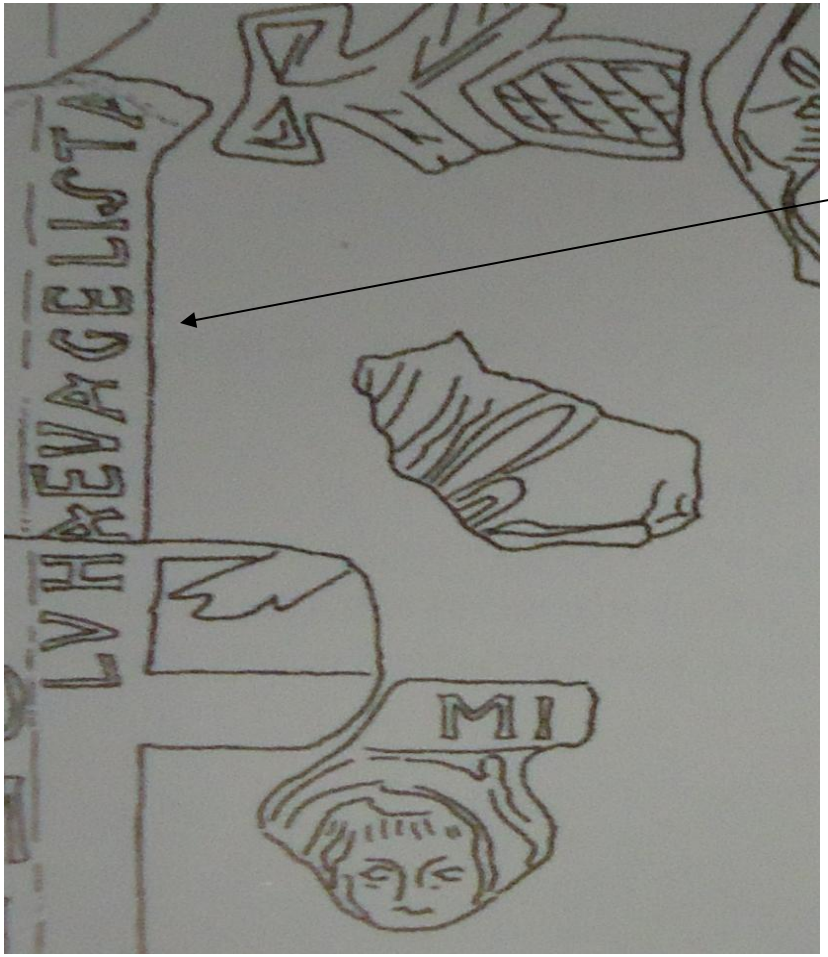
Zbijeno i sažeto pripovijedanje

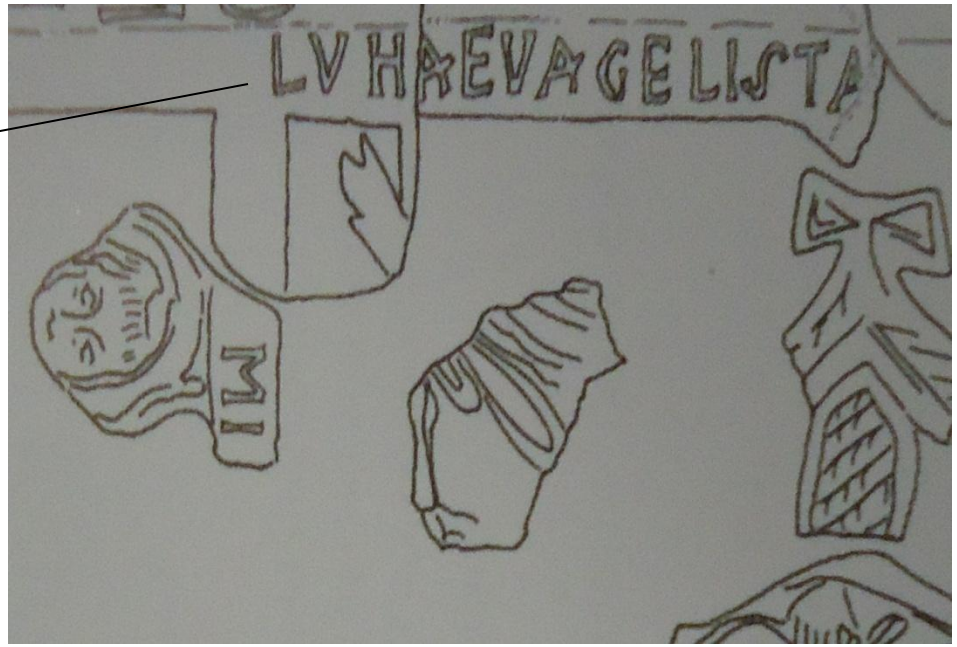
Parsimonija

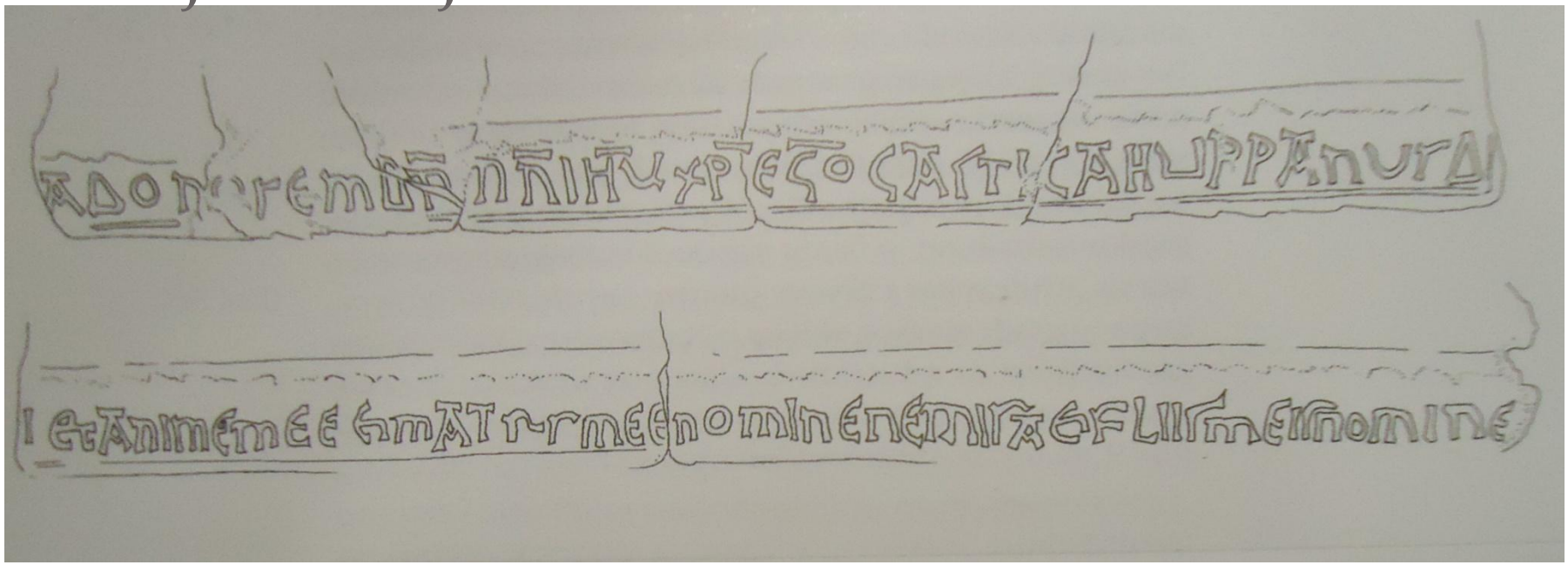
- Iz crkve Sv. Marije u Crkvini
- Oko sredine 9. stoljeća

LVHA EVAGELISTA

Kraj 9. stoljeća – hrvatska kneževina

- AD ONOREM D(omi)N(u)M N(ostri) IESU CHR(ist)I EGO GASTICA HUPPANUS D[onavi vel dedicavi ...]
- [...] I ET ANIME MEE ET MATRIS MEE NOMINE NEMIRA ET F[i]LIIS MEIS NOMINE

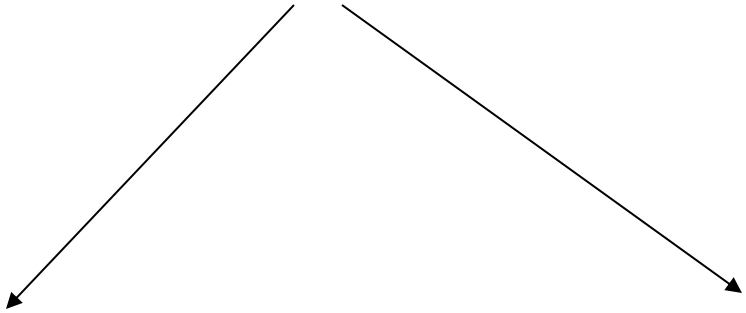
- Posvetni zapis
- Iz Cetine (srednjovjekovne Vrhrike)
- Predromanička crkva Sv. Spasa
- Oko 880.-900. godine

AD ONOREM D(omi)N(u)M N(ostri) IESU CHR(ist)I EGO GASTICA HUPPANUS D[onavi vel dedicavi ...]

[...] I ET ANIME MEE ET MATRIS MEE NOMINE NEMIRA ET F[i]LIIS MEIS NOMINE

U čast Gospodina našega Isusa Krista, ja župan Gostiha posvetio sam (ovu crkvu za spas) i moje duše, i u ime majke moje Nemire, i u ime svojih sinova

Epigrafija ranog srednjeg vijeka

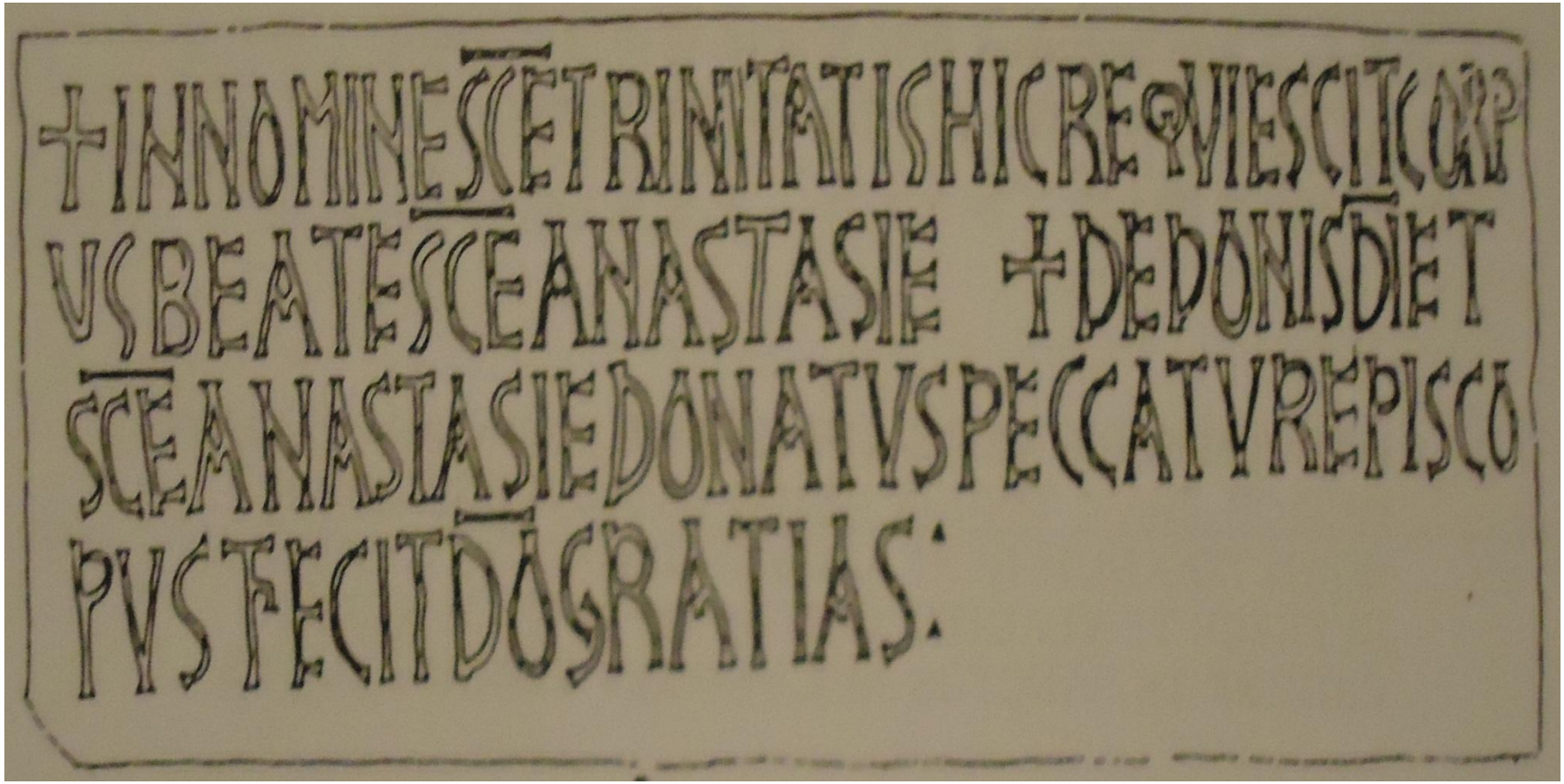
Dalmatinski gradovi

Hrvatska kneževina (od 9. stoljeća) i Kraljevina (od poč. 10. st.)

F·DE·DONATVS
PE·CAVRE·PISCPVS

Poč. 9. stoljeća – Dalmacija (Zadar)
natpis na sarkofagu Sv. Stošije

† In nomine s(an)c(t)e Trinitatis hic requiescit corpus beate s(an)c(t)e Anastasie. † De donis D(e)i et s(an)c(t)e Anastasie Donatus peccatur episcopus fecit D(e)o gratias.

(U ime Svetoga Trojstva ovdje počiva tijelo blažene svete Stošije. Od darova Božjih i svete Stošije Donat grešni biskup napravio je Bogu hvalu)

Prijenos relikvija

- Stošijine moći (relikvije) dolaze u Zadar nedugo nakon 805. godine

- Zadarski biskup Donat ih donosi iz Carigrada

- 805. – Pavao (dux Iaderae) i Donat zadarski biskup u Diedenhofenu borave kao legati Dalmacije
- Dolaze pred cara Karla Velikog da od njega prime odredbe o političkom uređenju Dalmacije

- Biskupa Donata i Beata (mletačkog dužda) car šalje u Konstantinopolis bizantskom caru Nikeforu radi pregovaranja o miru
- S tim poslanstvom se povezuje prijenos relikvija svete Stošije

- Natpis pokazuje latinsku pismenost u bizantskom Zadru (ostat će u sklopu Bizanta i nakon mira u Aachenu 812.)

- Kapitala i jezik – utjecaj vulgarnog latiniteta

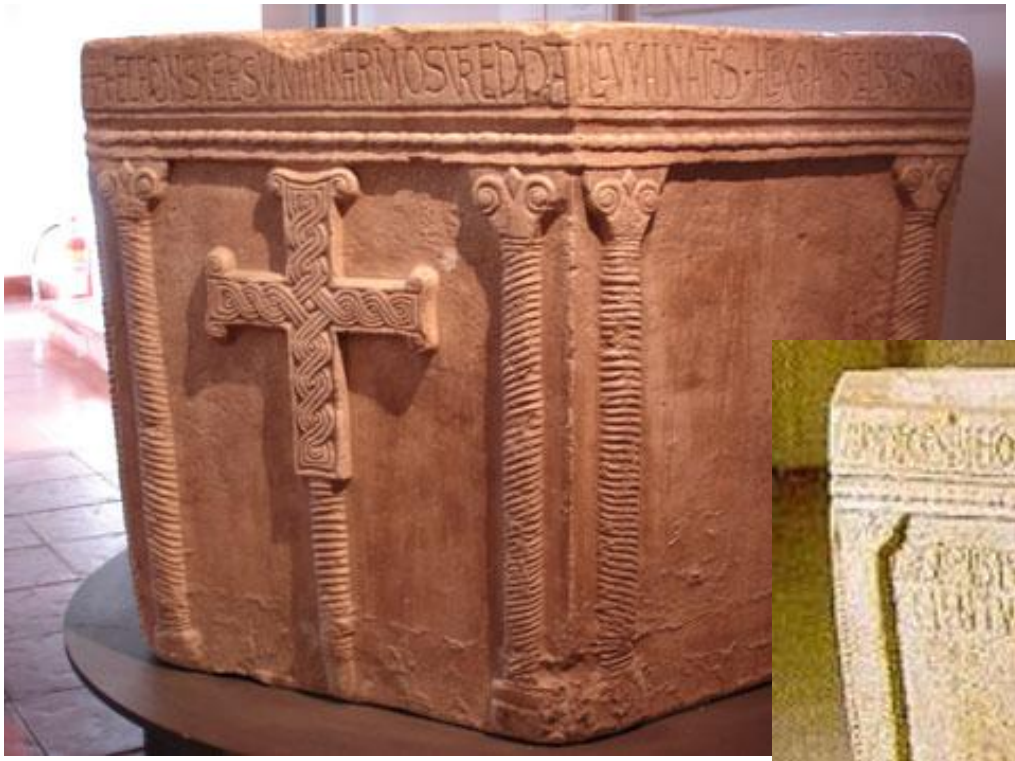
- **Latinitet se početkom 9. st. oslanja na antičku i ranokršćansku tradiciju**

- Prodorom benediktinske kulture uskoro će se oslanjati i na samostane

- S druge strane: **hrvatska kneževina**
  - Tamo će latinitet tijekom 9.-10. stoljeća biti povezan uz:
  - Kneževski dvor
  - Benediktinske samostane
  - Općenito crkvenu organizaciju

Krstionica kneza Višeslava

Natpis

+ HEC FONS NE(M)PE SVM(m?)IT INFIRMOS VT REDDAT
ILLVMINATOS . HIC EXPIANT SCELERA SVA QVOD
[DE PRIMO] SVMPSERVNT PARENTE VT EFFICIANTVR
XP(ISTI)COLE SALVBRITER CONFITENDO TRINV(M) P(ER)
HENNE(M) . HOC IOH(ANNES) PR(ES)B(YTER) SVB TE(M)PORE VVISSAS
CLAVO DVCI OPVS BENE CO(M)PSIT DEVOTE
IN HONORE VIDELICET S(AN)C(T)I
IOH(ANN)IS BAPTISTE, VT INTERCEDAT P(RO) EO CLIENTVLOQVE SVO

- Ovo (vrelo) izvor prima naime nemoćne, da ih prosvijetli. Ovdje se čiste od svojih zločina što ih primiše od prvoga roditelja, da postanu kršćani spasonosno ispovijedajući vječno Trojstvo. Ovo je djelo vješto (majstorski) napravio svećenik Ivan u vrijeme kneza Višeslava, iz pobožnosti pak u čast sv. Ivana Krstitelja, da posreduje za nj i njegova štićenika.

- Krsni zdenac – otkriven 1853. u Veneciji (u kapucinskom samostanu)
- Prema nekim izvorima – nalazio se još 1746. u Ninu u krstionici stolne crkve
- 1942. stigao je u Zagreb u HAZU
- 1958. prenesen u Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu

- Posvetni natpis s naglašeno zavjetnom komponentom

- Dao ga izraditi svećenik Ivan u čast sv. Ivana Krstitelja za vrijeme kneza Višeslava

- Pitanja

TKO JE KNEZ VIŠESLAV?

jedini spomen na krstionici

nema podataka u diplomatičkoj građi

KADA NASTAJU NATPIS I KRSNI ZDENAC?

GDJE NASTAJE KRSTIONICA?

- Starija literatura
- Višeslav

a) hrvatsko-dalmatinski knez (Ferrari-Cupilli)
b) zahumski veliki župan (Kukuljević)

- Nastanak:

a) ugl. oko 800. godine (većina)
b) kraj 9. st. (Ferrari-Cupilli; Rački)

- Oko 1860. ideja da je krstionica nastala u Ninu (a da je 1746. odnesena u Veneciju prilikom rušenja zgrade ninskog baptisterija)

- Najutjecajniji: F. Šišić (1914.)
  - Ninsko porijeklo krstionice
  - Višeslav prvi pokršteni knez
- Lj. Karaman (1930.)
  - Stilske odrednice: prijelaz 8. u 9. st.

- Mirko Šeper - stilska i epigrafska analiza
  - Usporedba s natpisom prokonzula Grgura
  - Smješta krstionicu u 11. stoljeće
  - Šeperovo mišljenje prihvaća Nada Klaić

- Nakon 1962. novi rezultati arheoloških istraživanja
  - Krstionica nije prvotno bila u Ninu

- Mirjana Matijević-Sokol
- Paleografsko-epigrafska analiza i usporedba s hrvatskom ranosrednjovjekovnom epigrafijom

- Natpis hrvatske provenijencije
- S početka 9. stoljeća
- Najvjerojatnije nastao u Ninu
- Natpis za netom pokrštenu hrvatsku elitu
- Pod franačkim utjecajem

Srpska literatura

- Dovodi Višeslava u vezu sa srpskim knezom Višeslavom – βοισεσθλαβος (*Boisesthlabos*, *Voisestlavos*)
- Konstantin Porfirogenet (10. st.) u djelu De Administrando Imperio
  - Višeslava smatra vladarom s kraja 8. st.
  - Vlada područjem sklavinija: Paganije, Zahumlja i Travunje (* one su pod bizantskim utjecajem)

Hrvatska kneževina

- Osnivanje ninske biskupije - sredinom 9. st.
- Po prvi puta organizirana crkvena hijerarhija na području hrvatske kneževine

- Nin
  - Vjerojatno je bio važno crkveno središte još u vrijeme antike
  - Pretpostavka: na čelu ninske Crkve bio je arhiprezbiter podložan zadarskom biskupu
  - Nin – središte franačkih misionara

- Prvi trag osnivanju biskupije
  - U pismu pape Nikole I. datiranom između 858. i 867.

- U samom pismu biskupija se izričito ne spominje

- Papa opominje **ninsko svećenstvo** da se bez njegova dopuštenja ne smiju osnivati nove Crkve

Sredinom 9. stoljeća

- Dalmatinski gradovi

Pod bizantskom upravom

- Hrvatska kneževina
  - Oblikovana kao politički subjekt
  - Crkva u hrvatskoj kneževini vezana uz Zapad (benediktinci i Franci)

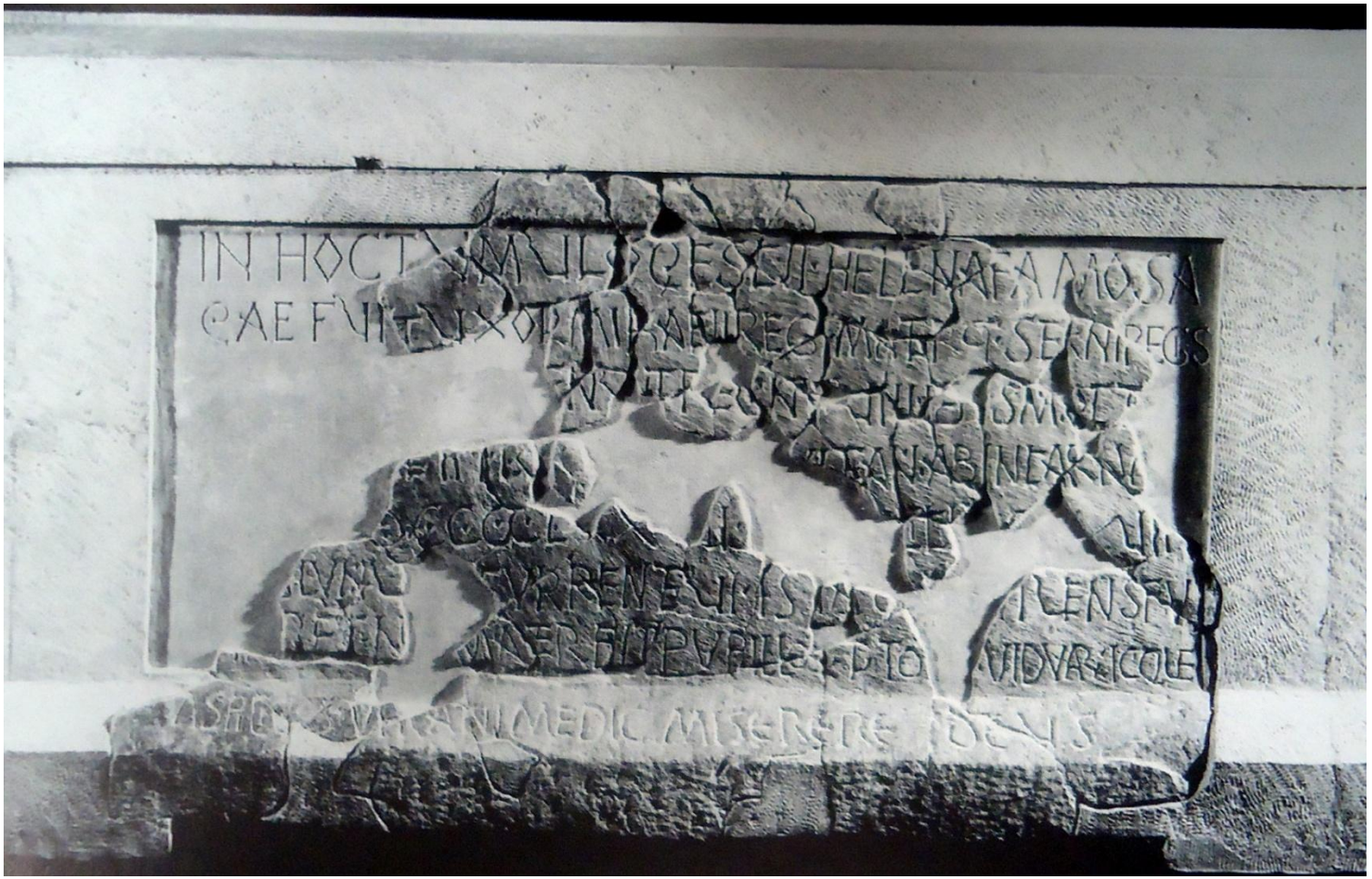
- Može se pretpostaviti kako je hrvatski knez Trpimir (oko 845.-864.) ili Domagoj (864. - 876.) Ninsku crkvu podvrgnuo svojoj kneževini

  - Podredio je nekoj višoj jurisdikciji na Zapadu
    - Rimu ili Akvileji

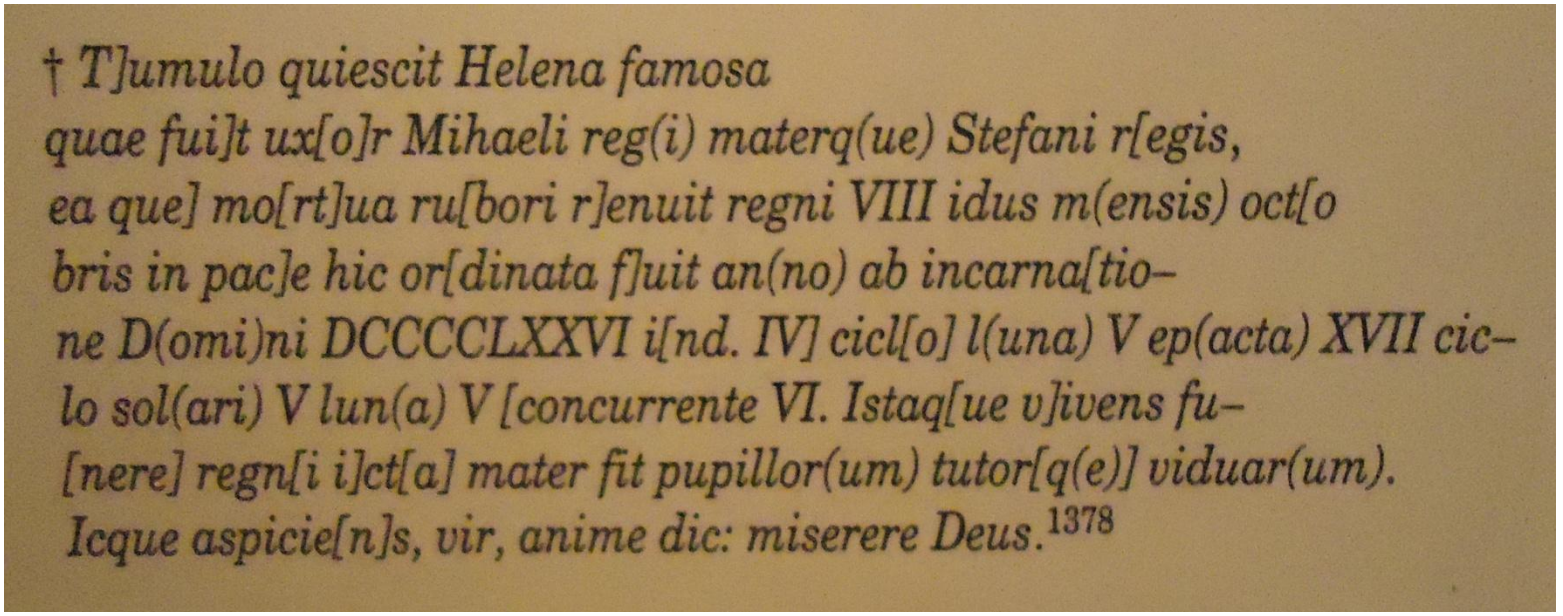
Epitaf kraljice Jelene iz 976.

IN HOC TV
MEDIC MISERERE DEVS

† T]umulo quiescit Helena famosa
quae fui]t ux[o]r Mihaeli reg(i) materq(ue) Stefani r[egis,
ea que] mo[rt]ua ru[bori r]enuit regni VIII idus m(ensis) oct[o
bris in pac]e hic or[dinata f]uit an(no) ab incarna[tio–
ne D(omi)ni DCCCCLXXVI i[nd. IV] cicl[o] l(una) V ep(acta) XVII cic–
lo sol(ari) V lun(a) V [concurrente VI. Istaq[ue v]ivens fu–
[nere] regn[i i]ct[a] mater fit pupillor(um) tutor[q(e)] viduar(um).
Icque aspicie[n]s, vir, anime dic: miserere Deus.[1378]

U grobu počiva Jelena, glasovita, koja je bila žena kralja Mihajla i majka kralja Stjepana, ona koja je smrću prezrela kraljevski grimiz osmih ida mjeseca listopada i ovdje u miru pokopana godine od Gospodnjeg utjelovljenja 976., indikcije četvrte, petoga mjesečeva ciklusa, sedamnaeste epakte, petoga sunčeva ciklusa, petoga mjesečeva, šestih konkurenti. To je ona koja je za života kosnuta smrću u kraljevskom domu, postala majkom sirotih i zaštitnicom udovica. Ovamo pogledavši, čovječe, reci: “Bože, smiluj se duši”.

Natpis kraljice Jelene (976. 8. listopada)

- Nađen u Solinu 1898., kod rijeke Jadro, u ulomcima
- Tamo se nalazila crkva sv. Stjepana koju je dala sagraditi upravo kraljica Jelena

(u predvorju crkve pokapali su se hrvatski kraljevi)

- Kultura latinske pismenosti na hrvatskom dvoru u drugoj polovici 10. stoljeća
- Stil i ritmika na visokoj razini
  - Između stiha i ritmične proze
- Dosljedna kompozicija
- Korektna gramatika

- Iznimna preciznost u datiranju – ukazuje na vezu s benediktincima

- Hrvatski dvor gradi latinsku kulturu kroz **kontakt s benediktincima**

- Od sredine 9. stoljeća knez Trpimir dovodi ih u samostan u Rižinicima
- Benediktinci nastanjeni u blizini crkve sv. Stjepana kod Solina

Postoji pretpostavka da izrazi

- “mater pupillorum” (majka sirotih)
- “tutor viduarum” (zaštitnica udovica)

Nisu retorička pohvala nego da se odnose na instituciju kasnoantičkoga rimskog prava

- U pravni sustav Hrvatske preuzeta iz dalmatinskih gradova (koji su u kontaktu s kasnorimskim pravnim poretkom)

Sarkofag nadbiskupa Ivana, sina Tvrdakova

- Prva polovina 10. stoljeća

IN N(OMINE) D(OMI)NI E((T)) PATRI ET FILII ET SP(IRIT)U S(AN)C(T)O HIC REQUIESSCET FLAGELLIS PECCATOR IOH(ANNES) ARCHIEP(I)S(COPUS) QUI FUIT NATUS ET NOTRITUS IN CIVITATE SPALATO FILIUS BENE MEMORIE DO(MI)NO TORDACATI QUE(M) ELEGIT D(EU)S ET S(AN)C(TU)S DOMNIO IN SEDE SUA PONTEFICEM CONSECRAVIT QUI REGNA((VIT E))T A SECU((LO OBIIT))

- In nomine Domini et Patris et filii et spiritus sancti. Hic requiescit fragilis peccator Iohannes archiepiscopus qui fuit natus et nutritus in civitate Spalato, filius bonae memoriae domini Tordacati, quem elegit Deus et sanctus Domnio in sede sua pontificem consecravit, qui regnavit… et a saeculo obiit… Amen.

- U ime Gospoda i Oca i sina i Duha Svetog. Ovaj nepostojan grešnik, nadbiskup Ivan, koji je rođen i othranjen u gradu Splitu (ovdje) počiva, sin blažene uspomene, (sin) gospodina Tvrdaka, kojeg je izabrao i posvetio Bog i sveti Dujam za vrhovnog svećenika u svom kraju… koji je vladao… i preminuo je stoljećem … Amen.

11. stoljeće

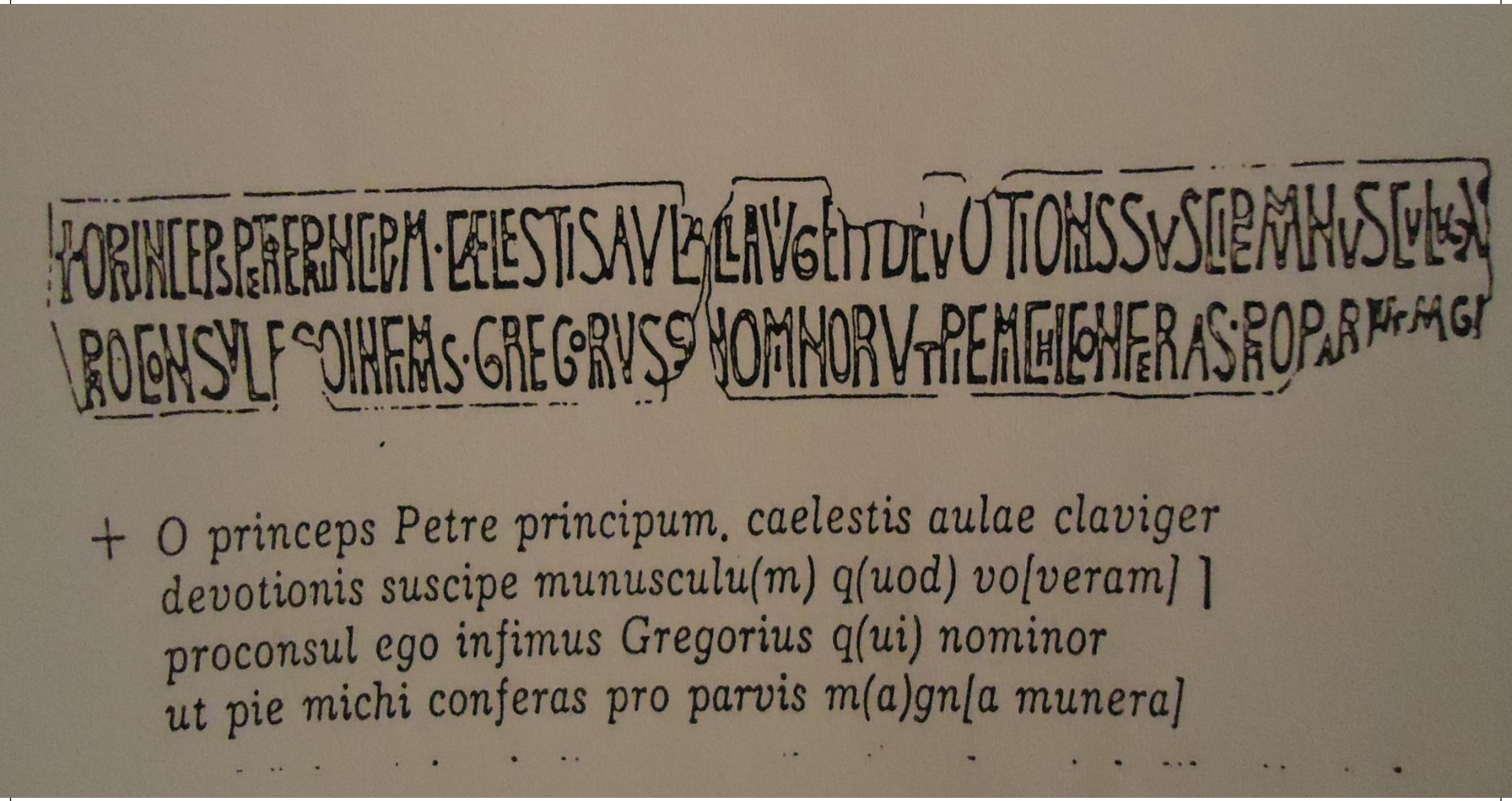
RAZVOJ ROMANIKE

- Dalmatinski gradovi – nalazimo sve kvalitetniji pjesnički izričaj na natpisima

- Posebno se ističu
- Split (najpoznatiji natpisi)
  - Natpis na sarkofagu Petra Crnog
  - Natpis priora Petra
  - Natpis nadbiskupa Lovre
  - Natpis na nadvratniku crkvice sv. Martina

- Zadar
  - Natpis prokonzula Grgura

Natpis prokonzula Grgura

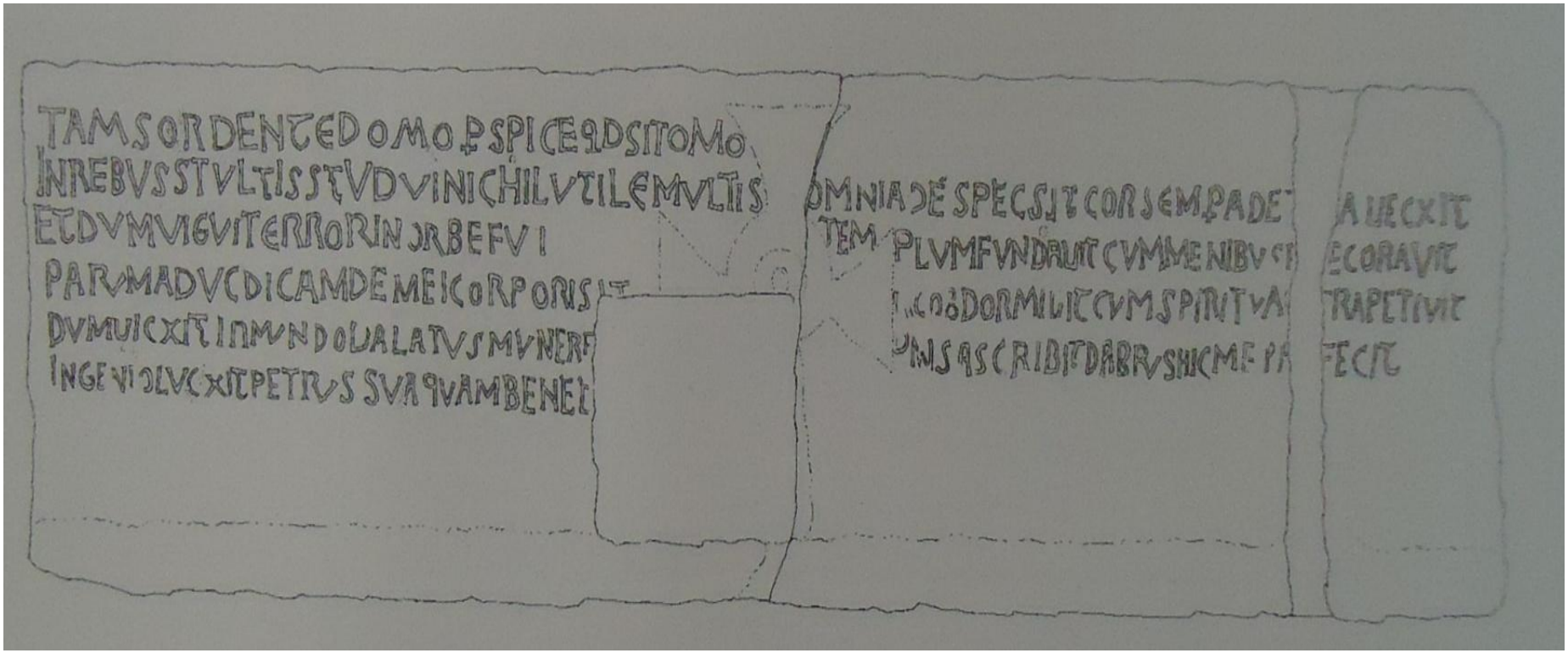
+ O princeps Petre principum. caelestis aulae claviger
devotionis suscipe munusculu(m) q(uod) vo[veram]]
proconsul ego infimus Gregorius q(ui) nominor
ut pie michi conferas pro parvis m(a)gn[a munera]

"O Petre, prvače prvaka, ključaru nebeskoga dvora, prihvati ovaj mali dar pobožne odanosti na koji sam se zavjetovao, ja, najniži prokonzul, koji se zovem Grgur, da mi dobrohotno za male udijeliš velike darove."

Natpis prokonzula Grgura

- 11. stoljeće
- Metrički oblikovan tekst
- Latinski
  - Koristi diftonge
  - Ali griješi u “michi”
- Pjesnička dikcija

Natpis Petra Crnog

Tam sordente domo p(er)spice q(ui)d sit omo!
In rebus stultis studui nichil utile multis
etdumviguiterrorinorbefui.
Parum aduc dicam de mei corporis v(i)t(am):

Dum vicxit in mundo valatus munere (fundo)
Ingenio lucxit Petrus sua quam bene d(ucxit).
Omnia despecsit cor semper ad et(er)a vecxit.
Templum fundavit cum menibus et (d)ecoravit.
(H)Ic obdormivit cum spiritu a(st)ra petivit.
Dominus ascribit Dabrus hic me pe(r)fecit

Prijevod Ž. Rapanića (osim označenog dijela)

U tako ništavnoj kući, pogledaj što je čovjek!

U ludostima života mnogima nisam nastojao pomoći

I dok sam živio bijah strah svijetu / I dok je vladala zabluda svijetom, živio sam

Još malo što mogao bih reći, o svome tjelesnome životu.

Dok je živio na ovome svijetu, zaštićen mnogim častima

blistao je umom. Kako li je Petar dobro upravljao!

Sve je prezreo, jer srce je uvijek k nebu vuklo.

Crkvu je sagradio, sa zidinama, i ukrasio.

Tu je usnuo, a duhom otišao k zvijezdama.

Bog je tako odredio. Dobre je ovo sastavio.

- Nastao poslije 1080.
- Petar sin Črnjine – osnivač benediktinskog samostana svetoga Petra u Selu (poljičko primorje)

Suprotnost

- Prva četiri stiha u prvom licu
- Izjava skromnosti – professio modestiae
- Ostalih šest stihova u trećem licu – laudatio
- Zbog toga prijepori u literaturi – dio autora smatra da je Petar sam sastavio prva četiri stiha, a ostali da su dodani nakon smrti

- R. Katičić smatra da nema suprotnosti
- Da je sve sastavljeno odjednom
- Prvi dio je kršćanska poniznost
- Drugi dio – pohvala, ali temeljena na činjenicama – treće lice radi objektivnosti

(t)error?

- Mnogo veći prijepori su nastali oko trećeg stiha

1.

… et dum viguit error in orbe fui (i dok je prevladavala zabluda, bio sam na svijetu)

2.

… et dum vigui, terror in orbe fui (i dok sam bio u snazi, bio sam strava na svijetu (R. Katičić))

- Error:
- nauk Berengara iz Toursa koji se protivio dogmi o pretvorbi kruha i vina u euharistiji
- Nesređene prilike u Hrvatskoj nakon smrti kralja Zvonimira
- Borba za investituru između Grgura VII. i Henrika IV.
- Krivovjerje: glagoljaštvo, slavensko bogoslužje i pismenost
- Promatra se i u kontekstu reforme crkve

Natpis nadbiskupa Lovre (†1099.)

Nadgrobni natpis

† Quis sim scire venis qui mortis stringor habenis
Pastor eram turbis huius Laurentius urbis
quam ego dum rexi, si quid minus utile gessi
id prece te flagito tergas ut opifice Christo
Crimine te sanctus rex purget vergine natus

Dolaziš saznati tko sam! Ja koji sam stegnut uzdama smrti. Bio sam Lovro, pastir mnoštvu ovoga grada, i ako sam dok sam upravljao njime činio što manje korisno, silno te molim popravi molitvom, da bi te Kristovom zaslugom očistio od grijeha sveti Kralj, rođen od Djevice.